

MAROSVÁSÁRHELY
A
SZABADSÁGHARCZ ALATT.

FÜGGELEKÜL :
A
MAROSVÁSÁRHELYI ZENÉLŐKÚT
MESTERE.

IRTA
IFJ. BIÁS ISTVÁN.

*

KÜLÖNLNYOMAT A „MAROSVÁSÁRHELY“
1900. ÉVI FOLYAMÁBÓL.

MAROSVÁSÁRHELYT
NY. AZ EV. REF. COLL. BET.
1900

Marosvásárhely
a szabadságharcz alatt.

II. „Rákóczy Ferencz, úgy mint az Haza Szabadságáért Confoederált Magyar-Ország Statusinak és Rendeinek választott fejedelme“ Vásárhely határán, 1707. márczius 28-án tartott beiktatásán „erős hittel“ fogadta, hogy az „összeszövetkezett Magyarságot s Hazánk Szabadságának felvett ügyét“ el nem hagyja.¹⁾ A fejedelem szavainak hatását legjobban az bizonyította, hogy városunk mindvégig a szabadság eszméinek kitartó hive maradt. Nem esoda, ha ez eszmék ápolásának százados hagyománya után a késő unokákban az ősök szellemének lelke szólalt meg a szabadsághatez küzdelmei alatt. Az átalakulási mozgalmak kiváló sajáttságában osztozó Erdély működését (tekintve az érdekszálak hatalmas összefűzését) Kolozsváron és Marosvásárhelyt látjuk összpontosulva. Erdély fővárosának hazafias érzülettel megkezdett irányában Vásárhely méltó vetélytársa volt.

¹⁾ V. ö. Thaly: Rákóczy tár 435. I. és II. R. F. eml. ir. 206. I.

A lefolyt esemény általánosságban ismeretes ugyan, de van olyan kiemelhető mozzanat is, melynek megemlézése azon korszakra új adatot tár fel, vagy a köztudat kárára elindított mendemondának elejét veszi. A kortársak eltérő véleményeit gyakran megsemmisítik az oklevelek.

A dolgok időszerinti folyamában haladva, érdekesnek tartjuk megemléteni, hogy városunk 1848-ban a Barcsay-ház erkélyéről (Széchenyi-tér 39. sz.) proclamálta az uniót.²⁾ Bár e tény pontos ideje feljegyezve nincsen, azért elegendő ahhoz, hogy köztudomássá válva, eggyel több emléke legyen városunknak, melyhez a multak dicsősége fűződik.

Különös közérzűlete volt bizonyára Vásárhelynek, hogy Péterfi József ref. lelkész és néhány helyi polgár aláírásával, a kedélyek megnyugtatótát célozta a „Felszólítás Maros Vásárhely hű polgáraihoz!”³⁾ Ez intézkedés a főkörmányszék rendeletéből, a városi főbíróhoz intézett felhívás útján történt.

Az eredményekből láthatólag, a forrongó állapoton már nem igen lehetett segíteni. A főkörmányszék összeütközésbe jött a polgárok érzelmeivel. Május 23-án

²⁾ Özv. gr. Lázár Mórné sz. Barcsay Polixena ömltga szives értesítése.

³⁾ Eredetije a ref. koll. okmánytárában.

történt d. u. 3 órakor. hogy a piaczikútról Gál Sándor, Hajnik Károly és Klapka György (a jelentésben hibásan „Klopka“-nak írva), mint Batthyány Lajos miniszterelnök küldöttei, hatalmas beszédet intéztek a néphez, élénk színben tüntették fel a márcziusi napok hatásának korszakalkotó jelentőségét, s azt az irányelvet terjesztették elő, mely Magyarország érdekeinek megóvását igényeli. Az eset Lázár János v. főbíró jelentése folytán a kormányshöz tudomására jött. A válasz nem volt valami kedvező; intette a város-tanácsát, hogy többé „a publicationnak ilyen szokatlan eljárásához ne folyamodják.“⁴⁾

A hangulat napról napra emelkedett. A nemzetőrség részére 1500. drb fegyver kiadását is sürgette a júniusi népgyűlés. Kétszer fordultak ez ügyben az illetékes helyre; vége az volt, hogy Mikó Imre a h.-bizottmány elnöke hosszas utánjárásra a gy.-fehérvári fegyvertárból 300 darabot kieszközölt.⁵⁾ Eleinte nem sok hasznát vették a fegyvereknek, hanem augusztusban „kedvetlenül tapasztalja a Magistratus, hogy az őrsereg némely tagjai estvéként lövöldözéssel rémítik a város lakóit.“

A lelkesedés tetőpontjára hágott, midőn Kolozsvárról a főkormányshöz június 14-én kelt átiratával értesült a város, hogy „a

⁴⁾ Városi levéltár 1434—1848. sz. a.

⁵⁾ U. o. 1427—1848. sz. a.

hazát fenyegető veszély elhárítására“ elhatározta, a magyar független felelősministerium a nemzeti honvédsereg alakítását; e célhoz a polgárság akár pénzzé tehető arany, vagy ezüst kelmékkel (így!) a fordítandó költségek segéllésire járuljon.“⁶⁾ Együttal a honvédek toborzását, ennek „töstént való kihirdetését elrendelte.“⁷⁾

A nemzeti őrsereg, úgy a honvédség felállításakor felhangzottak az alkalmi toborzódalok. Dósa Dániel május 25-én már megírta *székely harczai dalát*, s abban jósolta:

„Megtanít majd minden embert a magyar,
A ki neki békét hagyni nem akar!“

A francia háborúk insurrecciónális nótái megint előkerültek. Bethlen Gergely a muzsikás czigányokat honvédruhába búj-tatta s készen volt a tábori zenekar. Vigan húzták országszerte:

„Huszár vagyok lelkem babám
Az is maradok!“

Lázár József gr. *Katonadalával* tünt ki. Imreh Farkas nyomdász *) *Marosszéki kortes haditaktikát*, *Ujone vidító katonadalokat* componált. A lelkesítő érzést fokozták a koronként megjelenő proclamatíók; közre-rúgódtak abban: Lázár Móríc z gr., Kemény Pál br. (*Felszólítás a széke-*

⁶⁾ U. o. 1519—1848. sz. a.

⁷⁾ U. o. 1569—1848. sz. a.

*) Imreh Sándor nagybátyja.

lyekhez.) Továbbá Lázár József gr. (*Pár szó a székely ügyben*) és Berzenczey László („*Székely barátaim*”-hoz.)

Jún. hó (Szentiván hó) 25-én népgyűlés volt a „népképviselőalapján Pestre küldendő követek tárgyában”, mire harmadnap megválasztották Dobolyi Sándort (735 szav.) és Topler Simont (501 szav.)⁸⁾ Ez nagy elégtelenséggel végződött, s a városi polgárság „a képviselő táblához Berzenczey László és Antal Imre követválasztási korteskedések ellen” tiltakozó feliratot intézett.

Júliusban a rögtönítélő törvényszéket a „vagyon és személy bátorság ellen vétőkkel szemben” felállították.

Augusztus havában feljegyzésre méltó esemény nem történt; míg a következő hónapokban ezernyi baj támadt mindenfelől. Szept. 5-én Berzenczey L. lovassapatot szervezett Marosszék területéről.⁹⁾ Másnap megjött az értesítés a *Kossuthbankók* kibocsátásáról. Szept. 18. Batthyány L. miniszterelnök „az előlegesen felajánlott 42 ezer főből álló hadsereg (?) megfelelő részének szükségét” tudatta, azon hozzáadással, hogy „a belépő ujonezok 20 pft. foglалópénzt kapnak, mely által a nemzet képviselői határozatahoz képest 4 évi szol-

⁸⁾ U. o. 1521—1848. sz. a.

⁹⁾ U. o. 1559—1848. sz. a.

gálatra köteleztetnek.“¹⁰⁾ Szept. 19. Mikás Ferencz ügyvédet, ki az oláhok bujtogatásáért a *szék-házban* fogva volt, szabadon bocsátásakor a Mátyás-huszárok és polgári nemzetőrök agyonverték.¹¹⁾ Szept. végén Bánffy János Kükküllői főispán rémülve hozta tudomásra, hogy Balázsfalva vidékén, kétezer főre tehető oláhság fenyegeti a környéket. Bánffy J. felkérte Lázár János v. főbíró a sürgős intézkedésre. Szerencsére a helyzet nem volt olyan válságos; különben a főkormányshé minden lehetőt elkövetett a veszély elhárítására.

Okt. 2-án Berzenczey Lászlót, két nappal utóbb ifj. Bethlen Jánost rendelték ide kormánybiztosoknak.¹²⁾

Október 4-el a szabadságharcz korának forduló pontjához érkeztünk. A zavarteljes áradat csak most indult igazán meg. Az erőszak és túlkapás reactiója megkezdte működését. Magyarország hadsergét Jellacsich horvát bán kezére bízta. Ennek hírére mondta Kossuth, szakadó esőben Szegeden, a tiszai néphez: „Szeged népe hazám büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa, mélyen megilletődve hajlok meg előtted!“

Önvédelmi harcunk katonái először okt. 10-én jútottak tömegesen városunkba.

¹⁰⁾ U. o. 1570—1848. sz. a.

¹¹⁾ U. o. 1556—1848. sz. a.

¹²⁾ U. o. 1551—1848.

Jóformán talpalatnyi hely nem maradt úgy elleptek minden lakóházat. Sebesült honvédek a kath. iskola tantermét megtöltötték, egy része innen kiszorult. A székely főhadi-parancsnokság közbenjárására Szász István és Kemény Pál (főgondnok) kénytelenek voltak a ref. kollegium szobáit kórháznak átengedni, de csak nov. 1-ig; arra számítva, hogy akkor a tanulók begyűlnek.¹³⁾ Okt. 12-én Tordáról idekerült a br. Sivkovics-féle császári gyalogezred egyik zászlóalja, mellyel több ösztűzés, verekedés s idővel nagyobb láрма is keletkezett. A Kossuth-huszárok és honvédek talán mind leszedték volna őket lábukról, ha a v. tanács nem kéri a császári katonaság eltávolítását. Így mentek azok tovább s állott helyre pillanatnyira a csend.¹⁴⁾ Később az élelmezési raktárral gyűlt meg a baj. Ez vonakodott a XII. honvédzászlóaljnak kenyeret adni. Br. Vay Miklós főkormánybiztos pedig a város tanácsát útasította a „szükséges gabonamennyiség előállításáról.”¹⁵⁾ Az intézkedés Kolozsvárról jött. Mikó Imre gr. e tájban, okt. 16—17-ig, az agyagfalvi népgyűlésen elnökölt. Berzenczey László kormánybiztos szervezetével a székely nemzet fiai „14 éves koruktól a mozogható agg korig” talpra állanak. A gyűlés máso-

¹³⁾ U. o. 1552—1848. sz. a.

¹⁴⁾ U. o. 1550—1848. sz. a.

¹⁵⁾ U. o. 1553—1848. sz. a.

dik estvéjén (okt. 17.) 9 órakor Sombory székelytábori főparancsnok gyorsfutárral egy levelet küldött Lázár János főbíróhoz, melyben azt írja, úgy értesült, hogy Urbán császári alezredes a várat elfoglalta, kérdi: „igaz-e, mi célból történt s tovább mit akar ő ott?”¹⁶⁾ Tény, hogy Urbán seregéből egy néhány határőr (gränitzer) belopózott Vásárhelyre, de ezek többnyire csúful is jártak. Egy alkalommal, a feljegyzés szerint, három nemzetőr körül-belől 18-at kaszabolt le. Sombory levelének keltje után, tehát 18-án történt valamivel nagyobb dolog. U. i. reggel felé nagy merészen 14 szekér állított a várkapuhoz. Céljuk az volt, hogy Urbán katonáinak eleséget szállítsanak. Az egész azonban kelepcebe került, a kísérőket elfogták; a szekereseket pedig, kik kényszerítve jöttek városunkba, a nemzetőrök M.-szentgyörgyig kikisérték.¹⁷⁾ Következő nap hirejött az oláh nemzeti comite felhívásának, mely az oláhokat a szászokkal való egyesülésre buzdította. Minthogy a lázítás e részben, hozzánk legközelebb esőleg Szász-Régenben is folyt, elhatározták annak megakadályozását. Berzenczey László Udvarhelyről (okt. 18.) felszólította Vásárhelyt, hogy okt. 21-re minden fegyverforgató embere, senkit sem véve ki, jelenjen meg a vajai

¹⁶⁾ U. o. 1554—1848.

¹⁷⁾ U. o. 1552—1848. sz. a.

réten.¹⁸⁾ Berzenczey okt. 29-én már nyílt-rendeletet bocsátott közre. A haditerv ekkor Szász Régen elfoglalására készen volt. A rendelet értelmében „puskát, láncsát, kaszát, baltát vagy bármi névvel nevezhető öldöklő fegyverek“ *hadiszerszámaikat* kézhezragadva¹⁹⁾ Szász-Régen felé indultak. Ágyúk nélkül mentek, s Urbánt előbb Sárpataknál, majd Vajda-Szent-Ivánnál megverték.

Mielőtt Urbánnal végeznénk, október haváról még néhány megemlíteni valót hozunk fel. Igy, 22-én Br. Puchner Antal es. altábornagy és erd. főhadvezér, a katonai szökevények részére, *1849. jan. 21-ig jelentkezőknek bűnbocsánatot ad.* Hiában fáradtak ebben, mert az egykorú iratokat szemlélve, arra a meggyőződésre jútunk, hogy az osztrák hadseregnek soha annyi szökött katonája nem volt, mint 1848–49. alatt. A vásárhelyi 62-ik es. — vagy akkor u. n. Turszky-féle — ezred legénységének javarésze is átpártolt a honvédséghez.

Továbbá októberben betiltották a lőpor árusítását. Később Fogarasi Demeter kereskedőnél a kéménybe dugva, titkos feljelentés folytán megkaptak egy bizonyos mennyiséget, a miért ő majdnem életével lakolt. A gör. kel. esperes udvarán egy eperfára menekült. A felizgatott tömeg onnan lehúzta, a nemzetőrök mentették ki nagy bajjal s vitték a *várdaházhoz.*

¹⁸⁾ U. o. 1554—1848. sz. a.

¹⁹⁾ U. o. szintén 1554. sz. a.

II.

A Vajda-Szt.-Iván- és Sárpataknál lefolyt ütközet után Urbán hadserge rendetlenül Besztercze felé futott. Szász-Régen pedig védtelenül maradván, ellenállás nélkül, nov. 1-én megadta magát, s mivel a kirótt hadisarczot, állítólag képtelen volt megfizetni, a várost kirabolták és leégették.²⁰⁾

Sombory székelyhadi főparancsnok felszólította Vásárhely nőit, hogy „használt len, vagy kender vászonból tépést, úgy különbféle kötelekeket készítsenek mielőbb.“²¹⁾ Egyszersmind az ónedényeket szedette össze, hogy azokból a honvédség számára golyót öntsének.

A székelyek Régenből nem nagy dicsőséggel tértek vissza. A vezérek tappintatlan eljárása, a orosz haditerv, sőt a rablási szándék vádját sem moshatjuk le a történeteikről. A felhozott tények a legjobban jellemzik azt a sikertelen és szégyenteljes működést, melyek két hó alatt a szabadságharcz ügyének Erdélyben nagyon sokat ártottak. Szétdarabolt és fegyelmezetlen maroknyi haderővel kiméletlen, mérész gondolatlanság máshova nem is vihetett.

²⁰⁾ Bővebben leirta Békésy Károly: csata-rajzok a székely szabadságharczból. Marosvásárhelytől Szász-Régenig. (Reform. 1872. 163—167.)

²¹⁾ Városi levéltár 1554—1848. sz. a.

Nov. 3-án Gedeon József cs. altábornok 10,000 emberrel és 12 ágyúval Gálfalván termett. A magyar hadsereg Régen felől még csak akkor kezdett, úgyszólván, hazaszökösni. Sombory is megjött másnap Vásárhelyre vagy 3000 székellyel.

Nov. 5 én, vasárnap, d. u. 3—4 óra tájban a város déli határát környező magaslatot Gedeon ellentállás nélkül, elfoglalta. A helyelőnyös hadállást biztosított részére. Miután a megkísérelt békeajánlatok, illetőleg alkudozásukkal eredményre egyik fél sem jutott, a nemsokára elhangzó „bömbölő ágyúk szózata“ úgy megrémítette a székelységet, hogy egy óra lefolyásával tönkre volt a sereg téve. Az elbeszélések szerint, — mert városi levéltárunk csupán erre vonatkozólag alig őriz valamit, — azt kell mondanunk, hogy annál gyávább ütközetet a szabadságharcz nem ismer. Városunk lakossága e napon rémülten menekült hajlékából Jedd felé. Gedeon pedig katonáinak szabadrablást engedett. Isszonyú pusztítás, vérengzés tanúja volt Vásárhely. A vandalismus dúhe templomainkat sem kímélte meg.

Minden félremagyarázás elkerülése végett álljon itt két hivatalosan felvett, egykorú becslési jegyzőkönyv.²²⁾

1. „Alább neveinket megirt közbirák hivatalos bizonytságot teszünk arról, hogy

²²⁾ Eredetije a m.-vásárhelyi ev. ref. egyh. levelei közt 2050—1849. sz. a.

a folyó 1849-ik esztendő januárius 2-ik napján itten M.-Vásárhely szabad királyi székesvárosában helybéli polgár Sombori Elek, mint a Nemes Evangelico Reformata Szent Ecclesia Gazdája hozzánk jöven, arra kéré bennünket, mi szerint mi, az ő kérése következtében becsültető biztosoknak lett ki-neveztetésünknel fogva szállanánk ki az idevaló Várbeli Reformatum Templomba s ottan a mostani háborus környül-állásokban bé szállított Oláhok által okoztatott károkat ahoz értő becsüisökkal hitelesen becsültetnők meg és jövendői használatra az ily módon készittendő hiteles becsü levelet adnók kezébe, — mely igazságos kérés következtében, mileg (!) ottan hivatalosan becsültetés végett a Várbeli Evangelico Reformatum Templomba ki szállottunk, az holottis Fő Birói pecséttel meghivatott következő helybéli polgárokat, úgy mint név szerént:

Orgona művész Bodor Pétert 65. évest *)
 Evang. Reform.; Orgona művész Szabó Jánost 41. évest Evang. Reformatust; Lutheránus Pap Rohrman Mártont 52. évest Muzsika Mestert; Catholicus Cantor Orbán Károlyt 41. évest Orgonistat; Asztalos Mihály Istvánt 51. éves Unitáriust; Asztalos Farkas Ignácot 45. évest R. Catholicust; Kőmives Pallér Veichselbram Antalt 39. éves R. Catholicust; Kőmives Nagy Mártont 46. éves R. Catholicust; Kőmives Daral o it Dánielt 41. éves R. Catholicust; Lakatos Makrétán Kajétánt 50. éves R. Catholicust; Lakatos Fekete Mihályt 48. éves R. Catholicust, mint ahoz értő Artisperitusokat előre az igaz becsütételre megesketvén becsülni kibocsátottuk,

*) Nagyon kétséges, mert Bodor P. a „piaczi-kút mestere“ 1778-ban született, így 1849-ben 70 éven túl volt.

kikis minekutánna ottan személyesen minden károkat megvizsgáltak, a külön-külön mes- terségeket illetőleg tett felszámításuk s együt- tesen tartott tanácskozásuk után hozzánk vis- zatérve a Várbeli Templomba történt káro- kat részletesen s összesítve a következő módon becsülték meg s nyilatkoztatták ki:

	Ezüstbe	
	Rf.	xr.
a) Az Orgonabeli kár becsül- tetett hatszáz Rftra pengő pénzben	600	„ — „
b) Az aranyozásbeli kár tizen- két Rftra	12	„ — „
c) Az asztalos munkabeli kár, ide nem értve a praedikáló széket, az egészbe elrontott és megrontatott székeknek készítése és a hibák kiiga- zítása s csak ezeknek újbóli festése számittatván fel — kétszáznegyvennyolez pengő Rhénens forint	248	„ — „
d) A praedikáló székekben esett kár — elrontott rozéták ké- szítése, gombok aranyozása nyolezvan Rhénens forint p. p.	80	„ — „
e) Egy márványkő asztalbeli kár, mely egészbe egybe rontatott harmincz Rf.	30	„ — „
f) Lakatos munkabeli kár ti- zenkét Rf.	12	„ — „
g) A kőmives munkákban ej- tett kár állás csinálással, foldozások megtételével és		

	Ezüstbe
	Rf. xr.
meszeléssel együtt három- százharminczkét Rf-t tizen- két kr. p. p.	332 „ 12 „
h) A székeknek, padimentu- moknak kitakarittatására s egyéb donesaságok kihor- datásával okozott kár be- csültetett huszonnégy ezüst Rf-rt	24 „ — „
Összesen .	1338 f. 12 kr.

Egyezerháromszázharmincznyolez Rf.
tizenkét xr.

Mely becsütétel, hogy a fennirt módon
vitetett legyen végben általunk arról a mi
igaz hitünk szerint hivatalosan bizonyítván,
ezen becsülevelet* illető Sombori Eleknek,
mint a helybeli Evangelico Reformata Szent
Ecclesia Gazdájának kívánata következtében
lehető használás végett tulajdon neveink alá-
írásával és élni szokott peesétjeink reá nyo-
másával megerősítve ki is adtuk M.-Vásár-
helyen a folyó Ezernyolezszáznegyvenkil-
ezedik esztendő Január hó harmadik napján.

(P. H.) *Léczfalvi Bodor István* s. k.,
eskütt tag.

(P. H.) *Dencz László* s. k.,
R. Szolga-bíró.

Mindketten megbírált becsültető biz-
tosok.“

2. „Alább neveinket tulajdon kezeink-
kel fel írt becsültető köz-bírák folyó 1849-ik
esztendő Januárius 2-ik napján az ide ere-

*) A fennebb közölt jkv.

detíleg mellékelt rendeletnél fogva *) a M.-Vásárhelyi Evangelico Reformata Szent Ecclesia Gazdája Sombory Elek úr kérése következtében akkori főbíró Tkts Lázár János úr által, a Várbeli Evang. Reformatum Templomba található azon károknak, melyek a sőr-katonaság által mult 1848-ik esztendő November 5-kén s következő napjain ezen városba bételepített Oláhok és Szászok által okoztattak, megbecsültetésére ki lévén rendeltetve — ottan a károkat hitelesen folyó 1849-ik esztendő Januárus 2-ik napján meg is becsültettük, *ki véve az asztalos Bertók Péter által készített Ur-asztalát, melyet akkor elé sem keríthettünk és a Templomba több rendbéli tüzelő helyeknek felállításával, füstök kivételével a drága ablakokban s azoknak kül rostélyaikban ejtett károkat, mint-hogy a tüzelő helyek, füstöt vezető vasesők, még akkor fennállottak* — az általunk e tárgyban folyó 1849-ik esztendő Januárus 2-ikán véghez vitetett hiteles becsű kiegészítésére tehát, melyet Januárus 3-káról ki is adtunk, most ujabbán itten M.-Vásárhely Szabad Királyi Székely Városban a Várbeli Evang. Reformatum Templomba kiszállottunk, hova Fő-Bírói pecséttel becsűsöknek orgonakészítő Szabó János 42. éves; asztalos Erdei József 48. éves; asztalos Gálffi Mózes 52. éves; asztalos Bertók Péter 34. éves; asztalos Vandroschek Ágoston 46. éves helybeli jó hírű, nevű polgárokat meghivatván, minék utánna őket az igaz becsűtételre megeskettük, a Várbeli Evang. Reformatum Templomhoz tartozó Ur-asztalában és a Templom ablakaiban, annak rostélyaikban ejtett károk megszeimlélésére, becsülésére kibocsátottuk — kik is azokat megbecsülvén, az együtt tartott tanácskozások után köz megegyezéssel:

	Ezüstbe
Rf.	xr.
A Várbeli Evang. Reformatum templom ablakaiba azoknak rostélyaiba ejtett károkat becsülték hetven ezüst Rfrtokra azt, megjegyezve, hogy az üvegezésbeli nem mesterségesen nyolcz szegletű üvegekkel, hanem tsak a mostani négy szegletű üvegezéssel tétessék, minthogy az apró üvegezésre még mestert sem igen lehetne találni	70 „ — „
Az Ur-asztalába ejtett károkat, mely áll egy mesterségesen alkotott búzakalásznak, szállógerezdnek s azok kosarának elrontásából s az asztalnak bépíszkolásából, becsülték a kosarat és buzakalászt ötven ezüst Rfra	50 „ — „
Az asztal kitakarítást harmincz ezüst Rfra	30 „ — „
Összesen	150 Rfra.

Mely pótlék becsütétel, hogy általunk a fennirtak szerint vitetett legyen végben, arról hivatalos bizonytságot téve, ezen pótlék becsülevelet jövendői használatra Ecclesia Gazdája Sombori Elek úr kezében tulajdon neveink aláírása s élni szólott peesétjeink erőssége alatt a mi igaz hitünk szerint ki is adtuk M.-Vásárhelyt Február 1-ső napján 1849-be.

(P. H.) *Bodor Istrán* s. k.,
esküött tag.

(P. H.) *Dencz László* s. k.,
szolga-bíró.

A rémséges idők vázolásában továbbhaladva, még néhány említésre való eset

van. Első sorban a város történetére fontossággal bír Gedeonnak akkor kifejtett culturalis nézete, mellyel törökös módra megtisztította Vásárhely piaczat. A főtér kellő közepén álló régi városházat, s a hozzáékelte különböző czéhek elárusító piszkos fabódéit egyszerűen felgyújtatta.

Örökös nyugtalanság honolt a városban, mert Gedeonnak nov. 10-én a „közcsend helyreállítása érdekében“ kiadott erőshangú proclamatiója ²³⁾ a polgárok kebelében nagy visszatetszést szült. Fokozódott avval is, hogy éjnek idején Török János ref. tanárt, gróf Lázár Józsefet, br. Kemény Pált, gr. Teleki Eleket, Berzenczei Ferenczet és Csernát Józsefet kezesek gyanánt a várba, onnan pedig Szebenbe vitette. Csak 1849. január havában eresztették őket szabadon, gr. Lázár J. és Török J. kivételével, de márcz. 11-én Bem honvédei megnyitották számukra a börtön ajtaját. ²⁴⁾

Annyi félenk intézkedésre a gyávaság látszatát tükrözte vissza a nov. 14-iki felhívás, melyben megparancsolják, hogy *„városunkban minden gyűlde helyek bezáratassanak. Azért ajánlom — mond a rendelet — mindkét Casinó bezáratását, úgy bárhova is több mint négy embernek edgyűvő gyűlését megtiltani; utcákon is*

²³⁾ Városi levéltár 1614—1848. sz. a.

²⁴⁾ Konecz J.: A m.-vásárhelyi ref. koll. tört. 400. l.

a hosszas tanácskozások nem engedhetők meg.“²⁵⁾

III.

Kolozsvár november 17-iki megadása, — mely 210.000 pfrt hadisarezába került, — a kedélyeket városunkban is annyira felzavarta, hogy a tanács nov. 28-án *a hazug hírek, ujságok terjesztése ellen hirdetményt* bocsátott közre.²⁶⁾ Az elnyomatás keserű óráit vélte érezni Vásárhely polgársága e napokban. Tényleg a nemzet ügyének stadiumában oly hanyatlás állott be, mely Erdélyben hónapokig érezhetővé vált. Az általános ok az, hogy egységes hadszervezet nélkül, hiányos felszereléssel s annál nagyobb anyagi bajjal küzdő honvédeinknek kezdetben arravaló hadvezérük alig volt. A császári katonaságtól átjött tisztekkel sokat nyertünk, de az ellenfélhez viszonyítva, csekély arányban járhatunk megfelelő egyénekhez.

Az állapotok jobbra fordulását csak behatóbb átalakulási irányzatokkal lehetett elérni. Kossuth Lajos a *honvédelmi bizottmány* rendeletéből, november 27-én, a magyar hadserget függetleníti; a sőr- és honvédsereg közt eddig fennálló különbséget megszüntette; a *katonai igazgatásba egység-*

²⁵⁾ Városi levéltár 1616 $1\frac{1}{2}$ — 1848. sz. a.

²⁶⁾ Konez J. A marosvásárhelyi ref. koll. könyvnyomdája term. jegyzéke. 16. l.

séget hoz, az ezredek neveit és tulajdonosok jogait eltörli. Ez intézkedéssel a cél előbbrevitelében oly hatalmas módozatot találunk, mellyel a szabadságharcz további folyamát indokolva látjuk. A merő változás sikereit *Bem József*nek decz. 1-én az erdélyi hadsereg fővezérévé történt kinevezése valósítja meg.

A politikai téren is beálló változásokkal, december 19-én, *Beöthy Ödön* jut hozzánk orsz.-teljhatalmú kormánybiztosnak. Egyidejűleg *Bem* tábornok *Csucsánál* vezette győzelemre sergeinket. Híre új reményt és bátorságot öntött a csüggedt keblekbe. A váratlan fordulat *Wardener* eszászári tábornokot meglepte s lehető gyorsan elhagyta *Kolozsvárt*. *Bem* pedig karácsony napján bevonult oda (15—20 fok hidegben.) Innen bocsátotta ki első proclamatióját: ²⁷⁾

*„A felső erdélyi hadsereg főparancsnokától
Erdély lakóisaihoz.*

A magyar hadsereg jó, hogy kiszabadítson titeket a reactió rabigája 's a' katonai zsarnokság alól.

A magyar álladalom alkotmánya által biztosított szabadság ismét életbe lép.

Mindenmemü politikai vétkekért általános bocsánat biztosittatik az egész országra nézve.

²⁷⁾ Egy példány birtokomban.

Am de midőn a multakra fátyol vettek, midőn az eltévedt lakósoknak kegyelmes bűnbocsánatot adatik, figyelmeztetnek egyszersmind az ország minden lakosai, hogy az alkotmányszerű kormány ellen elkövetendő minden újabb politikai vétkek hadtörvényileg fognak büntettetni.

Azon lakosok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, úgy szintén kik magyar had sergeink belépte után rögtön mindennemű hadi tüzfegyvereket át nem adják, halállal büntettetnek.

Felhivatkak azért e' hon minden lakosi, hogy nálunk létező mindennemű hadi tüzfegyvereket a' legközelebb eső katonai hatóságnak azonnal adják be.

Minden a' hadsereg élelmezésére tartozó kellékek és megrendelt szállítások a' tisztek által nyugtatványoztatni 's a' kormánybiztosok által ki fognak fizettetni.

Minden hitfelekezetek lelkészei kötelesek e' főlhivást nyolcz napon át templomaikban harangszónál Erdély lakosai előtt felolvasni.

Azok, kik e' rendeletnek nem engedelmeskednek, hadi törvény alá esnek.

A' helyhatóságok köteleztetnek e' rendelet teljesítésbe vételére felügyelni.

Kelt Kolozsvárt fő hadi szálláson dec. 27-én 1848.

Bem

tábornok.

Ily értelemben járt el csakugyan Bem s Kolozsvárról útját Besztercze felé vette. Városunkra ettől kezdve már derültebb napok virradtak. Az osztrák hadsereg úgy

látszik alaposan értesült a honvédek jöveteléről, mert Vásárhely 1849. jan. 1-én „a császári katonaság a városi várból *véletlenül kivonultával* üresen maradt.”²⁸⁾ Kedvesebb újévi ajándékkal nem is lephették meg a várost. A város nov. 5-től az ellenség kizsákmányolása által anyagilag is annyira tönkre volt téve, hogy a jan. 13-án nyomába jövő sergeink ellátásáról nehezen gondoskodhattak. Gr. Mikos Kelemen ezredes parancsa azért *szo-ros kötelességére* tette a tanácsnak, hogy *„három napok alatt húszezer ember ellátására a megkívántató élelem, s azonkívül két-ezer lóra legyen elegendő szén és zab itten a városon.”*²⁹⁾ A rendelet bár húszezer emberről tesz említést, de Bem itt táborozó hadsereg össze-vissza 3490 főre rugott.

Nagy örömmel, zengő muzsikaszó mellett vonultak be honvédeink jan. 13-án Vásárhelyre. Bem magához hívatta a város tanácsossait, kijelentette nekik, hogy Erdély katonai hatalom alatt állván, úgy e városról is az gondoskodik. Ennélfogva három tagú *bizottmányt* rendelt, kik folytonosan hívek voltak a hazához és alkotmányhoz. E három tag gr. Teleki Elek, Berzenczey László és Biró Mihályból*) állott, s ezek feje Forró alezredes volt. Bem az er

²⁸⁾ Városi levéltár 1729–1849. sz. a.

²⁹⁾ U. o. 1736–1849. sz. a.

*) Később a bizalommal rútul visszaélt.

ről szóló határozatát a gálfalvi esata napján, (jan. 17.) egy sajátkezűleg írt rövid rendelet kíséretében, megküldte városunknak.³⁰⁾ A kinevezett „*Regierung Comissär*”-ek jan. 22-én megkezdték működésüket, e szerint: „a Marosvásárhelyt levő minden oláh ajkúak rögtön lefegyvereztessenek, a tanácsnak kötelességévé tétetik úgy intézkedni, hogy az utczák végeit, s minden a városból ki és bejárható helyeken járó minden ismeretlen egyéneket letartóztatásnak. Intézkedjék a tanács arról is, hogy a m.-vásárhelyi őrség haladék nélkül újra felállíttassék, s fegyvereik számba vételessenek.”³¹⁾

Három napig tartózkodott először Bem Vásárhelyen. Városunkat nagyon megkedvelte. Olyan ellátásban az öreg tábornok sehol sem részesült, mint nálunk. Még a szokásos meleg fürdőjéről is gondoskodtak. „Nagy Györgyné bába asszony az öreg urat ügyesen megtudta fürösztetni; jól megkente és sebeit úgy kötözte be, hogy Nagy Györgyné asszonyt legelőbb kérdezte és hívatta, valahányszor Vásárhelyre érkezett.” Nagyobb esatai (vizaknai, segesvári, piskii) után többször mondta könyvezetének: „*Nur nach lieben Marosvásárhely!*”³²⁾

³⁰⁾ Városi levéltár 1753—1849. sz. a.

³¹⁾ U. e. hason sz. a.

³²⁾ Deák F.: Egy ebéd Borgó-Prundon 1849. május havában. (Bem-Album. 179. l.)

IV.

Bem rendeletéből január közepétől a kormányzó hadi-bizottmány igazított mindent. Naponta megszabták a városi tanács kötelességét.

Tholnay Gábor őrnagy január 18 án kiadta: „a Marosszéken felállítandó honvédsereg felszereléséhez megkívántató 1400—1500 patrontás fákat legfeljebb 5 napok alatt a helyi asztalosoknak“ meg kell készíteniök. Az akkori újjászervezéssel alakult a 87-ik honvéd zászlóalj, mely a marosvásárhelyi hölgyek által készített zászló alatt az utolsó napig híven küzdött. Január havában Ormay Norbert (családi nevén Auffenberg Norbert br.) rendeletéből Vásárhelyen Jenei József őrnagy vadász csapatot is alakított.

Időközben jött Kossuth Lajos értesítése, jan. 6 ról keltezve, hogy a kormány kénytelen volt székhelyét Debreczenbe áttenni.³³⁾

Forró alezredes a kormányzó hadi bizottmánynak jan. 25-én tartott üléséből rendeli a városi-tanácsnak:

„1. Jelöljön ki istállót hol a beteg lovak gyógytassanak.

2. A katonai kórházak számára szerezzen a tanács a betegek számához képest elégséges edényeket s kanalakat; valamint:

³³⁾ Városi levéltár 1738—1849. sz. a.

3. A hadifoglyok számára szükséges fehérneműt, mert azok hiányában vannak.“³⁴⁾

Beöthy Ödön, kinek itt léte rövid és átmeneti volt, Kolozsvárról jan. 31-én írja, hogy „egészsége változása miatt országos teljhatalmú biztosi állásától megválik“ s a haza irányában kifejtendő további kitértésre buzdít.³⁵⁾

Febr. 2-án Forró alezredes, térparancsnok nyílt rendeletéből a házak kapui korán bezárattak. „Lövöldözés eltiltatik. A vízi puskák hámas lovakkal készen állanak. Lármadob hallatára minden hatóságok főnökei személyesen megjelenjenek.“ Végül igéri, hogy a város nyugalma vérével is megvédi.³⁶⁾ Négy nappal utóbb „az oláhok által elrabolt vagy az ellenség táborában a oláhoktól elvett portékákat“ elárverezteti.³⁷⁾

Február 10-én Csányi László kormánybiztos felszólítása („Szózat a székely nemzethez“) éppen alkalmas pillanatban érkezett, hogy „siessenek tömegesen Bem tábornok alá a magyar táborhoz“, ki akkor Medgyes felé haladt s 15-én a várost elfoglalta. Így összeköttetésbe jutott ismét Vársárhelylyel. Hadsergét innen szaporította és látta el élelemmel. A székelység hangu-

³⁴⁾ U. o. 1726—1849. sz. a.

³⁵⁾ U. o. 1758—1849. sz. a.

³⁶⁾ U. o. 1804—1849. sz. a.

³⁷⁾ U. o. 1781—1849. sz. a.

latát Zsurmaynak Medgyes táján vívott szerencsés csatározása némileg emelte. Ennek köszönhető, hogy aztán Kis Sándor alezredes és Gál Sándor ezredes a székelek közül újólá sokat megnyert.

A hazát fenyegető veszély nagyobb mérvet öltve az áldozatkészség részvételével mindenütt enyhítette a fájdalmat. Egyedül állottunk a rengető vihar közepében, a vigasztaló szó határa csupán a nemzeti önbizalom maradt, ellenségünk volt mindenki. A templomok harangjainak hívogató szózata sok helyen elnémult, de majd ágyúvá öntve a csatamezőn az ellen sorai közt osztotta a halált. Nekünk is meg volt Vásárhelyen a mi Gábor Áronunk Psikal nevű honvéd tüzérfőhadnagy személyében. A szükséges anyagot a téparancsnokság rendeletéből hozzá kellett beszállítani.³⁸⁾

Febr. 14-én, Hegedűs Lajos ref. lelkész, az egyh. közgyűlés határozatából, a városi tanács felszólítására „*a város védelmére szükséges ágyúk önthetése végett*” egy harangot átenged azon feltétel alatt:

„1. Ha a helybeli kath. ecclesia is ad aránylagosan számosabb harangjai közül.

2. Az öntendő ágyú, mint a város tulajdona, annak védelmére használtassék állandólag.

3. Ha az ágyú nem öntetnék meg, a harang maradjon az egyház birtokában,

³⁸⁾ U. o. 1785 - 1848. sz. a.

csak akkor veendő le, mikor arra szükség leend.“

A róm. kath. egyház pedig csak egy hónappal később, márcz. 18-án, válaszolt erre, hanem késedelmének okát helyrehozta azzal, hogy „ép és jó 12 mázsás harangját ezenkívül a két kissebbet is átengedi, és 100 váltó forinttal járul hozzá.“³⁹⁾

Febr. 25-én Forró alezredes meghagyja a v. tanácsnak, hogy a „ref. collegiumot készítse kórháznak, mert a városban már betegnek való hely nincs.“⁴⁰⁾

Bem febr. 26-án Borgó-Rusznál és Borgó-Prundnál Urbán hadsergét szétverte és Bukovinába üzte. Másnap estve Beszterczén magához hívatta Teleki Sándor ezrédest és Bánffy János alezredest, hogy jöjjenek azonnal Vásárhelyre Forró alezredeshez s a sereg további szervezéséről tanácskozzanak. Bem ekkor úgy számított, hogy egy-két nap múlva ő is itt lehet. Azonban Puchner hadállása Medgyes körül e tervet megakadályozta. Teleki S. és Bánffy J. az oláhok zaklatásai miatt alig juthattak ide.

Márcz. 1-én, Bem tábornok nevében, Marosvásárhelyt proclamatiót intéztek „Erdély lakósaikhoz“, melylyel az idegen fajú nemzetiségeket a magyar kormánynak tett

³⁹⁾ Az átiratok a városi levéltár 1759–1849 sz. a.

⁴⁰⁾ U. o. 1757–1849. sz. a.

eskűjökre emlékezteti; de látva, hogy az utóbbi időben azt megszegték, hathatósabb eszközökkel kívánt az állapoton segíteni. Másrészt a pusztítás miatt lakatlanná vált helységeket „és az álladalom részére lefoglalt földeket a loyális magyar polgárok között” óhajotta szétosztani.⁴¹⁾

Márcz. 9-én Bem kiadta a jelszót: „Most előre Szebenbe!” Bánffy János még itt időzik, de sürgős rendeletet ad: „a szíjgyártók a Károlyi-féle huszárezred részére szalmazsákokat készítsenek, mert azok már másnap útra indulnak reggel 7 órakor.”⁴²⁾ A hátramaradt „kórházi beteg honvédeknek” (márcz. 12-én) a polgárok kegyadományából 369 frt 50 kr. gyűlt össze.⁴³⁾

Szeben bevételének hírét Sánta őrnagy útján két nappal később. — márcz. 13-an — tudta meg Vásárhely. Így általános örömmel készült mindenki márcz. 15-ike első évfordulójának megünnepléséhez, melyre gr. Lázár Dénes alezredes a környék lakosságát is berendelte városunkba.⁴⁴⁾ Ez alkalommal jelent meg Lázár Móríz gr áldozatkészségéből Dienes Lajos republikanus hadnagy köztársasági imája: „A

⁴¹⁾ Gróf Teleki Sándor: Egyről-másról. I. k. 69–98. l.

⁴²⁾ Városi levéltár. 1786–1849. sz. a.

⁴³⁾ U. o. 1870–1849. sz. a.

⁴⁴⁾ U. o. 1799–1849. sz. a.

Magyarok Istenéhez“ és Lázár Ádámtól *) a „Fohász“ cz. költemény. ⁴⁵⁾

Márcz. 19-én Berde Mózes k.-biztos (Csányi László távollétében) elrendelte, hogy „a gyógyszerárakban és fűszerkereskedésekben minden 40 gradusos salétromsavat foglaljanak le és hozzá jegyzék mellett küldjék fel. Ára az álladalom által fizetendő.“ A v. tanács össze is szedette, hanem küldt, hogy salétromsav helyett választóvizet küldtek el Kolozsvárra. ⁴⁶⁾

Sántha őrnagy márcz. 20-án intézkedik, hogy Csányi László részére, ki másnap reggel 5 órakor innen a Görög Károly házatól Szeben felé megyen, „16 hámos ló álljon rendelkezésére“, s őt Gálfalváig vigyék. ⁴⁷⁾

Ápr. 4-én d. u. „3 órától fogva sőtétig a Fogarasi Demeter boltja közárverés útján a kormány javára elárvereztetett; befolyt 164 frt 54 kr.“ ⁴⁸⁾

Ápr. havában két fontosabb esemény köri le figyelmünket, mely szabadságharcunk ügyét más irányba terelte Hadi és politikai álláspontunk rohamos hanyatlásával a döntő végezelhoz közeledtünk. „A

*) Az absolutismusban „*Kreisgerichtsralh*“ később ügyvéd és orsz. képviselő volt.

⁴⁵⁾ Konez József: A m.-vásárhelyi ref. koll. nyomdájának száz éves tört. 57. l.

⁴⁶⁾ Városi levéltár 1773—1849. sz. a.

⁴⁷⁾ U. o. 1724—1849. sz. a.

⁴⁸⁾ U. o. 1836—1849. sz. a.

magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata“ a történetek folyamából létrejött esélyeket oly túlságosan készült megoldani, mint azt II. Rákóczy Ferencz 1707. jún. 14-én tette az ónodi gyűlésen.

Kétségtelenül megdöbbentő jelenség volt az orosz intervenció ehatározása, hogy arra Stadion osztrák belügyminister megtévelyodott. Az általánosan szervezett népfölkelés az oroszokkal szemben szaporította ugyan a „hadserget, mely a hazáért és népért“ küzdött⁴⁹⁾, de utoljára lehetlenné vált minden erőfeszítés.

Teljes lemondásra egyelőre még nem volt ok, mert ápr. 17-én Nagy-Szebenből Bethlen Gergely alezredes a tíz nappal előbb lefolyt gödöllői győzelemről adott hírt városunknak.⁵⁰⁾

Dobozy István marosszéki kormánybiztos is még nyugodt lélekkel hirdethette ki ápr. 20-án a függetlenségi nyilatkozatot, s „mindenrendű embert meghív 22-én d. e. 9 órára az egyházba menetelre.“⁵¹⁾ Ugyancsak ő hirdette ápr. 22-én: „Örvendj magyar, él a magyar, áll Buda még!“

Május havában három megemlíteni való jegyezhető fel. Kiss őrnagy, 19-én, városunkhoz írja: „Gál Sándor ezredes úr 672. sz. a. folyó (máj.) 16-án kelt átíratá folytán a tanács felszólíttatik, hogy az ed-

⁴⁹⁾ V. ö. Kossuth szózata a néphez. 1849. ápr. 8.

⁵⁰⁾ Városi levéltár. 1580–1849. sz. a.

⁵¹⁾ U. o. hason sz. a

*digi hadütközetekben elesettek, vagy ellenség által elfogottak névjegyzékét összeírván azt terjeszték eleibe.*⁵²⁾ Máj. 26 án, szintén ő tudatja, hogy a város használható négy ágyúját kijelölte, s azok Besztercze felé indítandók, s előfogatokról gondoskodva legyen.⁵³⁾ Van még egy jelentés, keltezés nélkül — valószínűleg májusból — melyben a III. honvéd vadászezred őrnagya (aláírása hiányzik) arról értesít, hogy „pünköst első napján (máj. 27-én) Ormay Norbert ideérkezik Tordáról húzamosabb időre.”⁵⁴⁾

Jún 1-én Kolozsvárról *az orsz. teljhatalmú biztos* tudtul adta: „a szomszédos tartományokba kiűzött osztrák seregből sokan fegyveresen térnek vissza és rabolnak.”⁵⁵⁾ Ennek megakadályozása után másoldalról gyűlt meg a baj; u. i. Dobozy István k.-biztos jún. 26-iki jelentése szerint: „a kőszabírek hallomására, a város lakói minden ok nélkül, minden podgyászait összeszedve a várost számtalanok odahagyták.”⁵⁶⁾ Nem kevésbé fontos, Szemere Bertalan belügyminister jún. 6-iki leírata, mellyel „Szentiványi Károly gömöri főispán

⁵²⁾ U. o. 1872—1849. sz. a.

⁵³⁾ U. o. 878—1849. sz. a.

⁵⁴⁾ U. o. 1882—1849. sz. a.

⁵⁵⁾ U. o. 1804—1849. sz. a.

⁵⁶⁾ U. o. hason sz. a. (Az okiratok, 1849 júniustól majdnem az absolut időig, 1804. sz. jelzéssel vannak ellátva. A zavaros korszakban azok elrendezéséről keveset gondoskodhattak.)

a királyhágón inneni orsz. teljhatalmú biztosságról lemondván, helyette Boczkó Dánielt⁵⁷⁾ nevezi ki.

V.

A júliusi napokról szólva már valószínűsége érezni lehetett a magyar hadsereg lazulását minden tekintetben. A polgárság között addig fennállott jó viszony is alább kezdett süllyedni, hova-tovább a bizalmatlanság látszataig. Végre haszonlelésből és félelemből a képtelenségig fejlődött.

Azon tények igazolására már kezdetben rámutathatunk Gál Sándor ezredesnek Marosvásárhelyen júl. 6-án kiadott nyíltrendeletére, hogy „a táborba jövő-menő nőserg utasíttassék vissza és a falvai (l) előljáróságok gondoskodjanak, hogy ne távozzanak a falvakkól, mert nagyon lehangolják a serget és midőn visszatérnek falvaikba hazug és lehangoló híreket terjesztenek.“⁵⁸⁾

Júl. 12-én Kiss őrnagy: „Bem altábornagy úr által a székelyföld és avval szomszédos helyek ostrom állapotba helyeztetvén az itteni parancsnokság is katonaira változván; ennél fogva elrendel-
tetik:

⁵⁷⁾ U. o. h. sz. a.

⁵⁸⁾ U. o. h. sz. a.

A helybeli tanács kötelességének ismerendi — saját felelősége terhe alatt — mátol számítva naponta úgy rendelkezni, hogy egy szállásmester és váro i szolgál, folytonosan a tanács háznál és a téparancsnokság közelében legyen. Ezenkívül úgy intézkedjék, hogy a hivatalosan útazó futárok számára, naponta legkevesebb két lovas szekér álljon készen, az ilyek hátramaradásáról is a tanács felelős.“⁵⁹⁾ Továbbá ezen útasítással egyidejűleg az erdélyi hadsereg főfelügyelőségétől, Bem rendeletéből, Schopf alezredes és Kiss őrnagy aláírásával, szigorúan elrendelve: „hogy mái napon 400 veder bór, 60 veder pálinka és tíz mázsa szalonna lészen Udvarhelyre indítandó, e célra fuvarosokat állítson a tanács.“⁶⁰⁾

Júl 13-án a városi tanács jelenti Szentiványi kormánybiztoshoz, hogy „az aprópénz hiánya miatt több surlódások történtek.“ Szentiványi visszaküldte a jelentést, mivel ő, mint fennebb is jelezve van, állásáról lemondott s az új kormánybiztoshoz útasítja városunkat.⁶¹⁾

Júl. 16-án Boczkó Dániel első felhívása „a hazánk szent földjére bocsátott gonosz ellenség“ megfékezését hangoztatta.⁶²⁾

⁵⁹⁾ U. o. h. sz. a.

⁶⁰⁾ U. o. h. sz.

⁶¹⁾ U. o. h. sz. a.

⁶²⁾ U. o. h. sz. a.

Júl. 17-én Schopf Alajos alezredes és Kiss őrnagy elrendelik: „ma délután két 4000 főből álló hadsereg fog Marosvásárhely előtt megtelepülni, mithogy ezen sereg nem fogván a városba jönni, a tanács intézkedjék ebéd főzéséről, és pedig úgy, hogy helybe kiszállíttassék, a költségeket a hadseregi főfelügyelőség téríti meg.“⁶³⁾

Júl. 19-én Kiss őrnagy a Bem által azon hó „17-én költ nyílt rendelete szerént Marosszéki hadparancsnoknak neveztetett ki, oly értesítéssel, hogyha valaki intézkedéseinek eleget nem teszi, ugyanezen rendelet értelmében hadi törvény alá tétetik, rögtön elítéltetik!“⁶⁴⁾

Júl. 21-én gróf Teleki Sándor ezredes útastija a város tanácsát, hogy a „mai 4 órakor innen elinduló 26 vasalatlan lovat patkoltassa meg *(nem egy váltó forinton, hanem 30 váltó krajczáron)* másképpen kénytelen hadieszközökhöz nyulni.“⁶⁵⁾

Ezalatt Bem Moldva felől Vásárhelynek tartott, hogy aztán Lüders orosz tábornokkal döntő csatát vívjon. Ide érkezett júl. 29-én Petőfi Sándor is. Bem a Vártér 25 ik sz. házban, Petőfi Görög Károlynál volt elszállásolva.

A nagy költő vásárhelyi tartózkodását összeforrvá emlegetjük életének utolsó

⁶³⁾ U. o. h. sz. a.

⁶⁴⁾ U. o. h. sz. a.

⁶⁵⁾ U. o. h. sz. a.

napjaival. Innen írta nejéhez utolsó levelét, s még bizton remélte itt költött dalával, hogy meg kell érje azt a nagy napot, a melyért lantja s kardja fáradozott. *)

Ezeket emléktáblája így örökítette meg:

„PETŐFI SÁNDOR

a szabadság dalnoka

MAROSVÁSÁRHELYT, 1849. július 30-án ezen Görög-féle sarokház *) főtéri erkélyes termében EGRESSY GÁBORRAL együtt GÖRÖG KÁROLY és neje ZIEGLER VILMA vendégszerető házigazdák körében megregelizvén — innét indult BEM JÓZSEF altábornagy kíséretében a Fehéregyháza (Segesvár) melletti csatába — hol 1849. július 31-én eltűnt.

ITT MÉG EMBER VOLT, INNÉT INDULT
KI A NAGY ÚTRA, HOGY CSILLAG
LEGYEN Ő; FÉNYE ÖRÖKKE RAGYOG.
EMELTE A KEGYELET 1884.“

VI

Erdélyi hadsergünk sorsa a segesvári csatában mondhatni eldőlt. Több kínos mérközés után, aug. 9-én, Temesvárnál az egész hadtest felbomlott. Világost követte Déva, s a szabadságharcz ügye végleg elbukott.

Vásárhely már aug. 2-án szerencsétlen helyzetbe jutott. Grotenhjelm orosz-

*) L. „Bizony mondom, hogy győz most a magyar“ cz. M.-Vásárhelyen írt költeménye.

*) Jelenleg a takarékpénztár tulajdona.

tábornok foglalta el. Nyomába jött Clam-Gallas osztrák-tbk., és aug. 16-án a teljesen kimerült városra 40.000 frt hadisarczot, 36.000 kenyeret, 9600 széna, 14.400 zabrészletet, 560 veder bort és 60 vágómarhát rótt ki Ezeket megfizetni képtelenség volt. Petri Ádám és Lénárt Dániel tanácsosokat addig fogva tartotta, míg a város mindent az utolsó krajczárig ki nem fizetett.⁶⁶⁾

Szeptember havában Chavanne Ferencz cs. és kir. tábornok a Kossuth bankjegyeket és lőfegyvereket szedette össze.

Okt. 5-én br. Heydte cs. kir. alezredes és Udvarhely katonai parancsnoka intézett *szózatot* a székely nemzethez „a béke és nyugalom érdekében.”

* * *

Eddig vezet a történelmi tény, a mi a szabadságharcz idejére Marosvásárhelyről fogalmat alkothat.

⁶⁶⁾ Az 1849. évi városi jkv. után, Orbán Balázs. M.-vásárhely sz. kir. város leírása. Pest, 1870.—131.

A marosvásárhelyi
zenélőkút mestere.

I.

Bodor zenélőkútja egykor országos — sőt európai hírű volt. Itt áll ma is városunk hajdani büszkesége, melynek elnémult mestere is, ki ötven év óta pihen Kolozsvárt a házsongárdi temetőben.

A mű valódi része elpusztult, helyette ma az általános mende-monda beszél annyira, hogy Bodor Péter a nép-szájában legendás alakká vált s keresztnévét ekközben elferdítették *Pábra*.¹⁾

Bodor Péter származását, biztos adatok hiányában, tisztázni lehetetlen. Megközelítőleg Benkő Károly feljegyzése fogadható el. Eszerint 1778-ban született Erdő-Szent-Györgyön.²⁾ Bővebb kutatásunkra sem sikerült ennél többet megállapítani, mert a régibb anyakönyv egy tűzvész alkalmával elégett, az újabb pedig csak 1788. ápr. 15-el kezdődik, Makai László nevű ref. pap odamenetelével, ki-nek elődje Zilahi Sebess József volt. Mint

¹⁾ Hankó V: Székelyföld. 322. l. alapos tévedéssel szintén *Pál*-nak írja *Péter* helyett.

²⁾ Marosszék ism 42. l.

a hagyomány tartja, ez utóbbinak volna törvénytelen fia Bodor.³⁾

Erdő-szt-györgyi idősebb emberek, apáik hallomása után beszélnek, hogy Bodor édesatyja „léczfalvi eredetű s zavarodott elméjű ember volt”, ki fiával nem sokat törődött. Szülőföldje falusi iskolájában nyerte az első oktatást, a Zeyk-család pártfogása által. Mondják, a fiú míg észrevették gyakran elszökött az iskolából s kiment a „Kalandos” patakához, hol a lejtősen folydogáló víz medrében olyan malmot tákolt össze kiesiben, hogy az a gabonát egészen jól megörölte. Ezenkívül ekét, szekeret faragott, melyek a régiebbekhez képest ujítások voltak s azért nem győzték eléggé csodálni a kis gyermek találékony esztét. Tanulását emellett miképp végezte, arra biztos adatunk nincs, de mindenesetre kielégítő volt, mert a század elején a szülőháztól elválva, a vásárhelyi ref. főtanodába jött. Három év múlva e városban asztalos inasnak állott, mint ilyen szintén kitünő jelét adta ügyességének. Szabad idejében több faliórát készített, mellyel mestere érdeklődését méltán felköltötte s ez rajzolni taníttatta Bodort.

Nyugtalan lelkülete nem sokáig marasztotta e pályáján; képzelődő, nagyobbra törekvő szándéka más útra terelte őt, bár

³⁾ Tiszt. Nagy József erdő-szt-györgyi ev. ref. lelkész úr szíves értesítése.

egy ideig számításával merőben esalódott. Nem tudható mi okból, Toldalagi József grófhoz ment Koronkába, ott leginkább kertészkedéssel foglalkozott. Úgy látszik, itt sem találta jól helyét, mivel a következő, 1805 ik, évben már Gerend-Keresztúron találjuk. Magára, egyedül két forintos bankókat csinált, oly sikerrel, hogy az soha nyilvánosságra nem jött. ⁴⁾

Bodor élete ettől fogva tengődéssel, ide-oda való folytonos vándorlással tölt el. Majdnem tíz év után, 1816 körül tért vissza Váásrhelyre, megalkotta legnagyobb mesterművét, mely nevének városunk történetében örökre maradandó emléket biztosított.

Alkotása életének delelő pontján a legfényesebb siker, melyet valaha erdélyi mesterember arathatott, de későbbi meggon-
dolatlansága letépte homlokáról a babért.

II.

A vár déli oldalán lévő forrásból veszi eredetét, csatornákon levezetve a Bodor — v. ma a közönségesen nevezett piaczi — kút vize. A forrást az 1800-as évek első tizedének elején Nemes György városi „politiae director és senator (később v. főbíró)” fedezte fel. A kútát először (1803-ban) piramis alakra építették, majd a czélnak megfelelőbben átalakították; 1822-ben, égis esetére, 300 vedernyi köbtartalmú vízmedenczét is készítettek, még pedig oly drá-

⁴⁾ Marosszék ism. 42. l.

gán, hogy e miatt Vásárhely ügye a guberniumhoz felkerült, és hosszas perlekedéssel végződött.

A kút jelenlegi formája olyan, mint Bodor idejében, azzal a kivétellel, hogy akkor körülrácsolva nem volt. Az építmény eredetiségét több renováció mellett sem veszítette el.

Bodor visszatérte után azonnal felajánlotta tervét a „Nemes Magistratusnak“, s azt nyomban elfogadták. Mikor és mennyi idő alatt készülhetett el, nem sikerült megállapítanunk. Kétségkívül fontosabb tényező az egykorú feljegyzés erről a mesterműről, melynek híre a messze Hollandiába is eljutott.

Borosnyai Lukács János ref. professor 1836-ban kiadta: „A Régi és Új Vásárhely környülményes leírását Szentmárton-napi „vásárfiába“, a hol városunk régi dicsőségét, versekben énekelte meg. A következő évben kibocsátott második füzet tárgyalja némileg Bodor művét.⁵⁾

A négy oszlopon nyugvó, akkor rézzel borított kupoláján állott Apolló szobra, mely minden 24 órában egyszer megfordult, s a fedél alatt elrejtett zenélőszerkezet *„reggel hat, délbe 12, estve hat, s éjféli tizenkét órákor is hallottatta magára zen-*

⁵⁾ Mindkét füz. nyom. M. Vásárhelyen 1836. és 1837-ben, Felső Visti Kali Simeon által. 8. r. *Igen ritka példány.*

gedezését". De, hogy miféle nóták voltak azok, arról hallgat a krónikás.

Hanem itt, kevésbé kitérőleg, megjegyzem, hogy akkor is népes volt a piaczikút környéke, pedig mind a négy helyen vígan esurgott alá a víz. De mint Borosnyai a 30 as években írta: ⁶⁾

„Napszámosok reggel mihelyt kezd viradni,

Ide gyűlnek, s fognak reggelre mosdódni,

Mosdodások közben áldják Isteneiket,

Hogy engedte látni ismét reggeleket.

Estre reggel ide jönnek a' tselédek,

Találhatják egymást szűzek és legények

'S míg tsebrek meg telik elé számlálhatják,

Ki hogy él urával, vagy gazdasszonyával,

Melyik urfi, hogy van kisasszonykájával,

Milyen vásárfiát kapott ajándékul,

Hogy titkával hív, és nem volt akadékul.

Kinek mi fejére van szapullójában

Hány derekaj, s párna, vagyon az ágyában

Mit főz a 'gazdasszony naponként férjének,

Mivel kapja kedvét, inkább legényének?

Mondhatják egymásnak mivel álmadoznak

Estvétől reggelig, miről gondolkoznak."

El sem gondolhatjuk, milyen sártenger volt a kút tájéka kövezet hiányában, de a Borosnyai gyermekségében „a férfiak hosszú kordovány bornyu bőr tsismába, élire tett patkóval, s az asszonyok magos fa sarku, bőrrel bévont piros tsizmába jár.

⁶⁾ Borosnyai: id. munk. 29. l.

tanak és csak a' Németek. vagy Uraságok kis-asszonyai láttathattak inkább paputsban.“⁷⁾

Visszatérve a tárgy lényegére, megemlíthetem azt, hogy Bodor híres találmányának eredetét egy itt tartózkodó lengyel hercegnővel való viszonyával szeretik egybekötni, mintha azért készült volna az a remekmű. Ilyen el nem képzelhető; afféle vendége abban az időben Vásárhelynek aligha volt. Az inkább alaptalan mesebeszéd.

Bodor 1816. végén bizonyára kész volt munkájával, legalább a körülmények arra vallanak. U. i. azon évben, midőn bankócsinálásért perbe fogták a kút már zenélt, s neki bebörtönzésekor nem lehetett alkalma, hogy dolgozhassék. Bodor élhető állapota mellett, valószínűleg bűntársai rábeszélése folytán esett áldozatul. A bankóhamisítások különben az 1811 iki devalvatio után napirenden voltak.

Az ismert adatok egyébként kevés hitelt nyújtanak annak a lábrakapott mendemondának is, mely szerint Bodor engedélyt kapott arra, hogy művét utoljára láthassa, azon igazítást tegyen, s azon alkalommal egy szeget, v. csavart kivett a szerkezetből, s azóta a kút örökre megszűnt zenélni. Ennek alig tizedrésze igaz, de több semmi esetre. Bodor végzett ugyan ott javítást, hanem kétség fér ahhoz, hogy az akkor

⁷⁾ Borosnyai: id. munk. 43. l.

történt-e a mikor ő fogva volt? Őt Böszörményi József, tordai Lakatos Sámuel puskaműves, és vásárhelyi Pál Samu órással a tíz forintos bankók csinálásaért bezárták, hanem aránylag rövid idő múlva kiszabadultak. Bodor bizonyosan szabadon bocsátása után tehette azt a javítást. Ekkor Bodor Vásárhelyről elutazott, Kibédén egy orgonát készített, még azután is működött a zenélőkút.

1836. decz. 8-án — mondja Borosnyai, — *„az Apolló része is, melyet ő paláستtal, és szép sugárokkal felékesítve, a réz fedél tetejére állított, hogy a nap után (24 órában egyszer) tegye fordulásit, nagy szél támadván, messze levetette, és össze is rontotta.“*⁸⁾ Nem sokára megszűnt a kút zenéje; a város „barna művészei“ pótolták azt.

Bodor a róia elnevezett hídert, a mely Vásárhelyt Hidvéggel köti össze, a ref. templomhoz készített falépcsőkért s kiváltképpen a zenélőkútért, meglehetősen szép munkadíjban részesült. Abból szerezte rózsá-utczai szép kertjét, melyre török-mecset formájú nyárilakot épített, ez azonban később teljesen elpusztult. Vásárhelyt rabsága után senki sem pártolta, vénségére a részegség miatt nagy nyomorba jutott. Benkő Károly a tört.-író személyesen ismerte Bodort. Irja, hogy termetére nézve magas, szőke, piros, ép és illedelmes alkatú, jellemére csendes, jószívű, tanuságos (!) beszédű volt.⁹⁾

⁸⁾ Borosnyai: id. munk. 17. l.

⁹⁾ Marosszék ism. 43. l.

1849-ben a 70 éves Bodor valami gyutacsokat v. akkor úgy nevezett ezündereket talált fel, s ezeket értékesíteni Kolozsvárra ment. Ott aztán azon év aug. havában farkas utczai szállásán „szélhűdés” következtében azonnal meghalt.

